

پیشوایان مذهب شیعه

(۶)

دکتر منوچهر خدایار محبی

۶۹ - ابو عبدالله محمد بن جمال الدین عاملی مشهور به «شهید اول» است.

شمس الدین محمد معروف به شهید اول از دانشمندان بنام شیعه و از فقهاء بسیار مشهوری است که علماء و دانشمندان فقه جعفری روی گفتار و فتاوی وی اتکاء میکنند و مشهور است که اوجز آن پنج نفر از فقهای میباشد که اگر چنانچه فتاوی آنان بر امری اتفاق داشت آن حکم از نظر واقعیت بسیار محکم و قابل تردید نیست .
در السنه فقهاء هر کجا که شهید بطور مطلق و بدون قید گفته شود منظور همین بزرگوار است .

وی اهل جبل عامل بوده و در قرن هشتم هجری میزیسته است و پس از محقق اول سرآمد فقهاء زمان خود بوده است ، همانطوریکه فوقا بعرض رسید نام او محمد ، لقبش شمس الدین کنیه اش ابو عبدالله و سلسله نسب وی بدین شرح است :

محمد بن الشیخ جمال الدین بن مکی بن الشیخ شمس الدین بن محمد بن حامد بن احمد العاملی النبطی الجزینی . پدر وی از دانشمندان و فقهاء بوده است و نیز گفته اند که همسر و دختر شهید از زنان فاضل عصر خود بوده اند .

از نظر اجتماعی بعلت علم و دانش خود محبوب و مرجع شیعیان بوده و لذا مورد حسد برخی از مخالفین خود قرار گرفت . شهید اول در سنه ۷۳۳ یا ۷۳۴ هجری قمری

متولد و در روز پنجشنبه ۹ جمادی الاولی سنه ۷۷۶ هجری قمری بدرجه شهادت رسید.
از اساتید شهید اول فخر المحققین ابن علامه و ابن نما و سید عمید الدین
خواهرزاده علامه و ابن سعید و قطب الدین رازی و سیدضیاء الدین برادر سید عمید الدین
را میتوان نام برد البته شهید نزد عده‌ای از دانشمندان عامه که تعداد آنان را قریب ۴۰
نفر نوشته‌اند نیز تلمذ کرده است.

چنانکه از آثارش هویدا است تحصیلات وی در علوم عقلی و نقلی و فنون
شعری است.

شاگردان شهید اول عبارتند از: فاضل مقداد و شیخ شمس الدین محمد بن نجده
و شیخ شمس الدین محمد بن عبدالعالی الکرکی العاملی و شیخ زین الدین علی بن الخازن
الحائری و شمس الدین محمد بن الخازن.

قسمتی از مؤلفات شهید اول ۱ -- اختصار الجعفریات ۲ -- الاربعون حدیثا
۳ -- البیان ۴ -- دروس در فقه ۵ -- ذکری در فقه ۶ -- قواعد شهید ۷ -- حاشیه بر قواعد
علامه ۸ -- الاعتقادیه ۹ -- مجامیع ثلاثه در ۳ جلد ۱۰ -- اللمعة الدمشقیه که مورد
استفاده اغلب علماء شیعه میباشد و مشهور است که این کتاب را در مدت ۷ روز تألیف کرده
در حالیکه کتابی جز مختصر المنافع نزد وی بوده است. شهید ثانی بر این کتاب شرحی
نوشته که همان شرح لمعه مشهور میباشد.

فرزندان وی نیز جملگی از علماء بوده و اسامی آنان بدین شرح است:

شیخ رضی الدین ابوطالب محمد شیخ ضیاع الدین ابوالقاسم علی شیخ جمال
الدین ابومنصور حسن و دختری نیز بنام فاطمه ام الحسن داشته که وی هم اهل فضل و کمال
بوده است.

علت شهادت

شهید اول در سیدای لبنان زندگی میکرده است و معاصر با قاضی برهان الدین
المالکی و قاضی عباد بن جماعة الشافعی بوده و با شخص اخیر نیز مناظراتی داشته است
شهید اول دارای جثه‌ای کوچک و ضعیف بوده ولی ابن جماعة جثه‌ای بزرگتر

داشته است و مشهور است روزی بین شهید و ابن جماعه منظره‌ای رخ داد ابن جماعه برای تحقیر شهید که دواتی در پیش داشت و مشغول کتابت بود گفت: از پشت دوات صدائی بگوش میرسد ولی کسی پیدان نیست شهید در جواب گفت: انا ابن الواحد ولست با بن جماعه ابن جمله بر ابن جماعه بسیار گران آمد و از همان جاتصمیم قتل شهید را گرفت و عده‌ای از بدخواهان شهید شهادتنامه‌ای تنظیم و اقوالی را که مورد نفرت عامه بود بوی نسبت دادند و به قاضی نامبرده فوق تسلیم کردند و روی این اصل شهید را بدمشق آورده و مدت یکسال او را در قلعه دمشق زندانی نمودند و آنگاه مجلسی با شرکت قاضی نامبرده و قاضی برهان الدین المالکی تشکیل شد ابن جماعه در این مجلس خطاب به شهید گفت می‌بایست توبه کنی شهید در جواب گفت گناهی مرتکب نشده‌ام که نیاز به توبه داشته باشد ولی همان بدخواهان نزد قضات علیه شهید گواهی ایراد کردند شهید اظهار داشت که من همه آنهارا جرح میکنم (و با آنکه شخص متهم اگر گواهان را جرح نماید و فسق آنها را ثابت کند گواهی آنان منتفی میشود) قاضی مالکی از روی تعصب گفتار او را نپذیرفت و فتوی به قتل این دانشمند بزرگ داد و بدین ترتیب نخست شهید را بوسیله شمشیر کشته آنگاه او را بدار آویختند و بعد از چند روزی بدنش را سوخته و خاکسترش را بیاد دادند.

این واقعه در عهد سلطنت برقوق در شام بافتوای قاضی برهان الدین مالکی و عباد بن جماعه شافعی اتفاق افتاد.

فرزندان شهید اول یکی شیخ رضی الدین ابوطالب محمد و دیگری شیخ ضیاء الدین ابوالقاسم علی و سومی شیخ جمال الدین ابومنصور حسن است که از بزرگان فقها بودند ام‌علی زوجه او و ام‌الحسن فاطمه نیز از کسان وی سمت مرجعیت داشته و از جمله اهل فقه بشمار میروند.

محل سکونت شهید اول مکه و مدینه و بیت المقدس و شام و مصر و بغداد بود و از جمله مراجعی است که هم از طریق پدر از خانواده‌ای روحانی است و هم اینکه پدر خانواده‌ای روحانی بشمار میرود.

۳۰- ابوالحسن علی بن خازن حائری از دانشمندان فقه شیعه در اوائل قرن نهم هجری است عنوان دیگر او «زین الدین» است و در سال هشتصد و بیست و فوات یافته است.

۳۱- مقداد بن عبدالله همان صاحب کتاب «کنز العرفان» است وی در میان دانشمندان شیعه بنام «فاضل مقداد» شهرت دارد و در سال ۸۲۶ در سفر عراق عرب در محلی بنام شروان نزدیک بغداد وفات یافت و در بغداد مدفون گردید. فاضل مقداد را «سیوری» نیز گفته اند باین مناسبت که منسوب به قریه ایست بنام «سیور» از قراء حله در عراق عرب.

تالیفات وی یکی تفسیر کنز العرفان یا «کنز العرفان فی فقه القرآن» و دومی «نهج المسترشدين» و سومی «التنقیح الرابع فی شرح المختصر النافع» است

۳۲- احمد بن محمد بن فهد به «ابن فهد» مشهور است. کنیه اش ابوالعباس و از اهالی «حله» در عراق عرب است.

ابن فهد در سال هشتصد و چهل و یک وفات یافت و در کربلا مدفون گردید. وی را تالیفات بسیاری است ولی آنچه بآن شهرت دارد کتاب «عدة الداعی» است. نام احمد بن محمد بمناسبت شباهت با «احمد بن فهد بن حسن» غالباً موجب اشتباه میگردد آنچه این دورا از یکدیگر جدا میسازد و مشخص میدارد اینست که اولی از اهالی «حله» است و دومی «احسائی» شهرت دارد که نام شهرت در بحرین.

۳۳- شیخ شمس الدین محمد بن مکی معروف به «عاملی و شامی» است از دانشمندان و فقهاء بزرگ عصر خویش است که در سال هشتصد و شصت هجری وفات یافته است و وی را تالیفات بسیاری است ولی غالباً بنام صاحب کتاب «الموجز النفیسی» شهرت دارد.

۳۴- سید حسن بن نجم الدین از دانشمندان بنام شام است و معروف به «ابن نجم الدین» است.

ابن نجم الدین از شاگردان شهید اول است و در حدود سال هشتصد و هشتاد هجری وفات یافته است.

۳۵- شمس الدین محمد که دارای عناوینی چون «کرکی و عاملی» میباشد «ابن عبدالعالی» شهرت دارد مهمترین شاگرد وی «شهید دوم» است که از مراجع بزرگ و فقهاء بنام شیعه است. ابن عبدالعالی در سال نهصدوسی هجری وفات یافته و دانشمندان حوزه علمیه جبل عامل بشمار میرود.

۳۶- سید حسن بن سید جعفر از دانشمندان بنام قرن دهم هجری است. وی «بدرالدین عاملی» شهرت دارد و خاله زاده «محقق کرکی» است پدرش سید جعفر از اهالی «کرك» عامل است كرك برون شهر نام دهی است در دامنه کوه لبنان و برون قمر «کرگ» قلعه مستحکمی است از نواحی بلقادر طرف شام. همچنین نام ده بسیار کوچکی از ناحیه «جبل عامل» است.

بدرالدین عاملی در سال نهصدوسی و سه هجری وفات کرد و شاگردی دانشمند نظیر «شهید دوم» بر جای گذارد. تألیفات وی بنقل از «ریحانة الادب» (ج ۳ ص ۳۵۷) عبارت است از: ۱- شرح الطیبة المجرریة فی القرائات العشر ۲- العمدة الجلیة فی الاصول الفقهیه که ناتمام است ۳- المحجة البیضاء و الحججة الغزاء که در فقه و حدیث و تفسیر آیات و احکام است. ۴- مقنع الطلاب فی ما یتعلق لكلام الاعراب که در صرف و نحو و معانی بیان است و ناتمام میباشد.

۳۷- علی بن عبدالعالی عاملی «شیخ نورالدین» لقب دارد و به «محقق میسی» مشهور است. این دانشمند بزرگ در سال نهصدوسی و هشت قمری وفات یافته و از فقهاء بنام عصر صفویه بشمار میرود. وی معاصر با شیخ علی بن حسین بن عبدالعالی است که محقق ثانی لقب دارد بمناسبت مشابهت نام و زندگی در یک زمان آثار و احوال این دو غالباً بایکدیگر اشتباه میگردد بهمین جهت در تحقیق در شرح حال محقق میسی باید او را با

«محقق کرکی» از یکطرف و فرزندش (شیخ عبدالعالی بن علی که شخص دیگری از اجله فقهاء شیعه است) تفاوت نهاد.

جهت اطلاع از شرح حال و آثار او میتوان علاوه بر کتب تعبیر رجال بکتب لؤلؤ فی البحرین «شیخ یوسف» و مقایس «شیخ اسدالله» و رجال «محمد بن علی استر-آبادی» و امل الامل «شیخ حر عاملی» و تنقیح المقال «مراجعه کرد.

فصل ششم

از محقق ثانی تا ملا اسمعیل خواجه‌نوی

عوزة هلمیه اصفهانی

۳۸- محقق ثانی را «محقق کرکی» نیز میگویند. نام او «شیخ علی» فرزند حسین است. در بعضی کتب به شیخ علی بن عبدالعالی شهرت دارد- در برخی از مراجع علی بن حسین بن علی بن عبدالعالی معروف است. این شخص غیر از دانشمند معاصرش «شیخ علی بن عبدالمالی میسی» است شیخ عبدالعالی بن علی فرزند «محقق کرکی» نیز از بزرگان علماء فقه و علم کلام و حدیث است باین ترتیب محقق کرکی هم از نظر پدر از خانواده‌ای روحانی است و هم اینکه فرزندان وی طریق روحانیت پیش گرفته‌اند و شغل پدر را بارث محفوظ داشته‌اند.

وی از فقهاء بزرگ نیمه قرن آخر نهم و اوائل قرن دهم هجری است بطوریکه صاحب ریحانه الادب در جلد سوم (ص ۴۹۱) نوشته است روز غدیر از ماه ذیحجه سال ۹۴۶ هجری گفته‌اند.

محقق ثانی در ابتدای امر از علمای شام اخذ علم نمود سپس بمصر مسافرت کرد و در آنجا بتحصیل پرداخت. پس از آن بعراق عرب رفت و مدت زیادی در آن دیار اقامت نمود و پس از پایان تحصیل بایران آمد و نزد سلاطین صفویه قدر و منزلت یافت و بمقام شیخ الاسلامی رسید، ظاهر آوی اولین شخصی است که در زمان صفویه در عصر حکومت شاه طهماسب صفوی (۹۳۰-۹۸۴ هجری) دارای عنوان «شیخ الاسلامی» شده است.

در علم فقه و اصول و ریاضیات شهرت دارد و از دست پروردگان حوزه‌های علمیه
شام و مصر و عراق بشمار میرود.

معروفترین استادان وی یکی «احمد بن فهد حلی» و دیگری «علی بن حمال
جزائری» و سومی «محمد بن خاتون عاملی» نام دارد.

شاگردان نخبه‌اش از مراجع بزرگ شیعه بشمار می‌روند که عبارتند از:

۱- شهید ثانی

۲- علی بن عبدالعالی میسی و پسرش ابراهیم معروف به ظهیرالدین

۳- شیخ عبدالعالی بن علی فرزند محقق کرکی

شاه طهماسب صفوی شیخ کرکی را از «جبل عامل» بایران آورد و در اعزاز
و اکرام او کوشید و بهمه حکمرانان ایران نوشت که او امر وی را اطاعت نمایند.

گویند چون محقق ثانی بایران آمد شاه طهماسب صفوی بوی گفت «تو سلطنت
از من سزاوارتری زیرا که تو نایب امام دوازدهم میباشی من از جمله عمال تو میشوم که
با او امر و نواهی تو عمل کنم ولی شیخ سلطنت را نپذیرفت و بشاه طهماسب اجازه سلطنت داد
و باین ترتیب میان رکن سیاسی و روحانی کشور توافقی حاصل گردید و از این همکاری
سلاطین صفویه سود فراوان بردند و قدرت و عظمت خویش را در ایران محکم ساختند.

مؤلف روضات الجنات نقل میکند که شاه اسماعیل صفوی هر سال هفتاد هزار
دینار شرعی (طلای مسکوک هجده نخودی) برای محقق ثانی می‌فرستاد که میان طلاب
علوم دینی قسمت کند و در راه تحصیل علوم دینی انفاق نماید.

از امتیازات او اینکه شاه طهماسب صفوی به فرمانداران ولایات ایران
دستور داد تا امتثال امر شیخ را لازم شمارند در این نامه محقق را نایب ولی عصر شمرد و
خود را یکی از عمال او معرفی کرد. فرمان همایونی در ریاض الجنات و روضه العلماء
مندرج است. که خلاصه‌ای از آن باین شرح است «واضح است که مخالفت حکم خاتم
المجتهدین که حافظان شرع سید المرسلین اند با شرک در یک درجه است پس هر که
مخالفت حکم خاتم المجتهدین و وارث علوم سید المرسلین و نایب الأئمة المعصومین
علیهم السلام را کند و در مقام متابعت نباشد بی شائبه ملعون و مطرود و در این آستان ملائک

آشیان مطر و داست و سیاسات عظیمه و تأدیبات بلیغه مؤاخذه خواهد شد کتبه شاه طهماسب بن شاه اسماعیل الصفوی الموسوی»

محقق کر کی آنقدر در ترویج مذهب شیعه کوشید که اهل سنت اورا مخترع مذهب شیعه گفتند و جهت اطلاع از تفصیل شرح حال وی میتوان به کتب رجال شیعه مخصوصاً به «فواظ الثالی و لوء لوء و روضة العلماء و روضات الجنات و ریحانة الادب» مراجعه کرد.

تالیفات محقق کر کی بنقل از ریحانة الادب (جلد سوم ص ۴۹۱) بشرح زیر است :

- ۱- اثبات الرجعه
- ۲- احکام الارضین یا اقسام الارضین
- ۳- اسرار اللاهوت فی وجوب لعن الجبت و الطاغوت و نام اصلی آن «نفحات اللاهوت» است.
- ۴- ترجمه الجزیره الخضراء که در هند چاپ شده است. کتاب الجزیره الخضراء تألیف فضل بن بحیی طیبی است.
- ۵- جامع المقاصد فی شرح القواعد که شرح قواعد علامه حلی است و تا اواسط باب نکاح است و در ایران چاپ شده است. مؤلف بنام صاحب «شرح القواعد» معروف است.
- ۶- الجعفریة فی الصلوة و مقدماتها که یک نسخه از آن در کتابخانه رضویه موجود است.
- ۷- حاشیه ارشاد علامه حلی. کتابخانه رضویه
- ۸- حاشیه الفیه شهید
- ۹- حاشیه تحریر علامه
- ۱۰ و ۱۱- حاشیه دروس و ذکری شهید اول
- ۱۲- حاشیه شرایع الاسلام